

Date: 7th October-2026

O'ZBEK TILIDAGI YURIDIK TERMINLARINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Samarqand davlat chet tillar instituti 2-kurs talabasi

Zoirjonova Malikabonu Jaxongir qizi

Ilmiy rahbar: Ingliz tili o'qitish metodikasi kafedrası

o'qituvchisi L.A.Mannobova

Anotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilidagi yuridik terminlarning leksik-semantik xususiyatlari, ularning shakllanishi, ma'no tarkibi va qo'llanish doirasi tahlil qilinadi. Shuningdek, yuridik terminlarning sinonimik, omonimik va ko'p ma'nolilik xususiyatlari, o'zlashma so'zlarning terminologik tizimdagi o'rni hamda huquqiy tushunchalarni aniq ifodalashdagi ahamiyati yoritiladi. Yuridik terminlarni til me'yorlari asosida qo'llash, ularni bir xilda talqin qilish va terminologik tizimni takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: yuridik terminologiya, o'zbek tili, leksik-semantik xususiyatlar, sinonimiya, omonimiya, ko'p ma'nolilik (polisemiya), o'zlashma so'zlar, qonunchilik tili.

Abstract. This article analyzes the lexical and semantic features of legal terms in the Uzbek language, their formation, semantic structure, and scope of use. It also examines synonymy, homonymy, and polysemy in legal terminology, the role of borrowed words in the terminological system, and their significance in the precise expression of legal concepts. Particular attention is paid to the use of legal terms in accordance with linguistic norms, their consistent interpretation, and the improvement of the terminological system.

Keywords: legal terminology, Uzbek language, lexical-semantic features, synonymy, homonymy, polysemy, borrowed words, legislative language.

Аннотация. В данной статье анализируются лексико-семантические особенности юридических терминов в узбекском языке, их формирование, семантическая структура и сфера употребления. Также рассматриваются синонимические, омонимические особенности и многозначность юридических терминов, роль заимствованных слов в терминологической системе, а также их значение для точного выражения правовых понятий. Особое внимание уделяется вопросам употребления юридических терминов в соответствии с языковыми нормами, их единообразного толкования и совершенствования терминологической системы.

Ключевые слова: юридическая терминология, узбекский язык, лексико-семантические особенности, синонимия, омонимия, многозначность (полисемия), заимствованные слова, язык законодательства.

Date: 7th October-2026

KIRISH

Har bir mamlakatning rasmiy tili belgilangan bo'lib, davlat doirasidagi barcha faoliyatlar shu tilda olib boriladi. Shuningdek, davlatning yuridik sohasiga aloqador qonunlar ham dastlab mana shu tilda qabul qilinadi, so'ngra, zarurat bo'lsa, o'zga tillarga tarjima qilinadi.

Yuridik til davlat tilining fonetik, leksik, grammatik jihatdan ma'lum bir normaga solingan yozma adabiy tili asosida ish ko'radi. Biroq huquqiy til oddiy so'zlashuv yoki badiiy tildan o'zining qat'iy funkcionalligi bilan tubdan farq qiladi. Negaki, qonunchilik matnidagi har bir so'z yoki qo'shimcha inson taqdiri, davlat manfaatlari va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda bevosita huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaradi.

Shu ma'noda, milliy qonunchiligidimizning til jozibasi va uning asosini tashkil etuvchi yuridik terminlarning leksik-semantik tabiati bugungi tilshunoslik va huquqshunoslikning chorrahasidagi eng dolzarb masalalardan biridir. O'zbek huquqiy terminologiyasi bir qator tarixiy bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, u o'z ichiga milliy qatlam, islom huquqi (fiqh) terminlari hamda xalqaro (baynalmilal) o'zlashmalarni qamrab oladi. Bu xilma-xillik tilimiz tizimida sinonimiya, omonimiya va ko'p ma'nolilik kabi murakkab semantik hodisalarni yuzaga keltirmoqda. Mazkur hodisalarni to'g'ri va tizimli tahlil qilish, qonun hujjatlarida so'zlarning noo'rin qo'llanishi yoki turli xil talqin qilinishi (kolliziyalar) oldini olishga xizmat qiladi.

Yuridik terminlarning shakllanish manbalari va o'zlashma so'zlarning o'rni

O'zbek huquqiy terminologiyasi bir tomonlama bo'lmay, bir necha qatlamlarga ega. Har biri huquqiy munosabatlarning aniq va tushunarli bo'lishiga xizmat qiladi.

Masalan, milliy (turkiy) qatlam xalqning qadimiy huquqiy qarashlari, urf-odatlar va lisoniy taraqqiyoti mahsuli bo'lgan tub so'zlardan iborat: **Burch, huquq, soliq, yer, taqiq, kelishuv, guvoh;**

Shu o'rinda arab tilidan o'zlashgan terminlarning ham o'rni beqiyos. Ular sharq huquqiy maktabi (fiqh) va islom madaniyati ta'sirida tilimizga singib ketgan. Masalan: **Sud, jinoyat, sudya, dalil, hukm, prokuror, da'vo, voris;**

G'arb qatlamidan o'zlashgan terminlar ham mavjud bo'lib, rus, lotin, ingliz, fransuz va ingliz tillaridan kirib kelgan huquqiy terminlardir. Ularga quyidagilar kiradi: **Konstitutsiya, kodeks, advokat, apelvatsiya, arbitraj, sanksiya, jinoyat predmeti;**

Yuridik terminologiyada paradigmatic munosabatlar

Sinonimiya (Ma'nodoshlik) muammosi

Yuridik tilda sinonimlar tushunchani turli xil tomondan tushunilishini ta'minlash ham me'yorida ortiq foydalanish chalkashlik keltirib chiqaradi.

Da'vogar — Arz qiluvchi «Da'vogar» asosan fuqarolik va iqtisodiy sud ishlarida, «arz qiluvchi» esa ma'muriy yoki arizaviy tartibdagi ishlarda qo'llanadi. Ularni asossiz ravishda bir-birining o'rnida qo'llash protsessual xatolikka olib keladi.

Qonunbuzarlik — Huquqbuzarlik

«Qonunbuzarlik» faqat qonun matniga nisbatan, «huquqbuzarlik» esa kengroq ma'noda (subyektiv huquqlar buzilishida) ishlatiladi. Ilmiy matnlarda umumlashtiruvchi termin sifatida «huquqbuzarlik» so'zini qo'llash afzalroq.

Date: 7th October-2026

Omonimiya (Shakldoshlik) va ko'p ma'nolilik (Polisemiya)

Umumiste'moldagi so'zlarning huquqiy doiraga ko'chishi natijasida ma'no torayishi yoki yangi semantik struktura hosil bo'lishi kuzatiladi.

Ko'p ma'nolilik (Polisemiya): Masalan, «**Hukm**» so'zi badiiy tilda «**fikr, qaror, xulosa**» ma'nolarini bersa, yuridik semantikada faqat «**sudning jinoiy ish bo'yicha chiqargan yakuniy qat'iy hujjati**» ma'nosini anglatadi.

Omonimiya: Masalan, «**Akt**» termini huquqiy hujjat ma'nosidan tashqari, harakat, jarayon ma'nosida ham kelishi mumkin. Bu kabi omonimlar matn kontekstida aniq ajratilishi shart, aks holda huquqni qo'llashda xatolik yuz beradi.

Bugungi kunda o'zbek yuridik tilida terminlarni bir xil holatga keltirish eng muhim masalalardan biridir. O'zbekiston Respublikasining turli qonun hujjatlarida ba'zan bir xil tushuncha turlicha nomlanmoqda. Masalan, xalqaro shartnomalarda «**eksstraditsiya**» so'zi ishlatilsa, milliy qonunchilikda «**shaxsni ushlab berish**» birikmasi qo'llanadi. Bu kabi tafovutlarni bartaraf etish uchun til me'yorlariga asoslangan «Yagona yuridik terminologik izohli lug'at»ni yaratish va qonun loyihalarini majburiy lingvistik ekspertizadan o'tkazish tizimini yanada kuchaytirish lozim.

Xulosa

Bugungi kunda milliy qonunchiligimiz va xalqaro huquqiy normalar o'rtasidagi terminologik tafovutlarni bartaraf etish, terminlar tizimini yaxshilash kechiktirib bo'lmaydigan vazifalardan biridir. O'zbek yuridik tilida terminologik barqarorlikni ta'minlash va adabiy til me'yorlarining ustuvorligini saqlash maqsadida "Yagona davlat yuridik terminlar reyestri" yoki mukammal izohli lug'atini yaratish hamda qonun loyihalarini majburiy lingvistik-yuridik ekspertizadan o'tkazish tizimini yanada kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Xalqaro terminlarni milliylashtirish jarayonida asossiz o'zbekcha muqobil qidirish yoki ko'r-ko'rona o'zlashtirishdan qochib, oqilona muvozanatni saqlash lozim. Yakuniy xulosa o'rnida aytish mumkinki, qonun tili qanchalik aniq, lo'nda va milliy til normalariga mos bo'lsa, jamiyatda huquqiy madaniyat, qonun ustuvorligi hamda davlat tiliga bo'lgan hurmat shanchalik yuqori bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurakhmanova Z. Y. O'zbek tilshunosligida yuridik terminologiya // International Scientific and Practical Conference "The Time of Scientific Progress". – Warsaw (Poland), 2023. – B. 134–138.
2. Dadaboyev H. O'zbek terminologiyasi. – Toshkent: "Yozuvchi", 2002.
3. Isanova Feruza. Ingliz yuridik terminlarining o'zbek tiliga o'zlashishi: Leksik-semantik va tipologik tahlil // Insonshunoslik fanlari jurnali. – 2026. – 2-Jild, №6. – B. 45-49.
4. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.

Date: 7thOctober-2026

5. Usmonov S. Yuridik terminlarning qisqacha izohli lug'ati. – Toshkent: "Adolat", 2015.
6. Urayimov U. S. Yuridik terminologiya va uning o'ziga xosligi // «Arab tili globallashuv davrida: innovatsion yondashuvlar va o'qitish metodikasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent, 2025. – B. 405–409.

